

In de beschrijving van de gebeurtenissen tijdens de stormachtige novembermaand van 1918 wordt in het algemeen de nadruk gelegd op de gespannen situatie te Rotterdam en wordt weinig aandacht besteed aan de perifere delen van het land. Zeer sterk is dit het geval in het boek van H.J. Scheffer, November 1918, Journaal van een revolutie die niet doorging. Enkele opmerkingen in het vierde deel van Troelstra's Gedenkschriften bevatten echter reeds een verwijzing naar andere haarden van onrust, met name Groningen en Zuid-Limburg, waar de weerslag van de gebeurtenissen in het naburige Duitsland een zeer onmiddellijke was.²⁾ Het loont de moeite op de toestand in Groningen in de veelbewogen week wat nader in te gaan aan de hand van enige beschikbare gegevens. Of er werkelijk hier te lande toentertijd sprake is geweest van een revolutionaire situatie of van een beraamde omwenteling moge hierbij buiten beschouwing blijven, al is het opmerkelijk dat de beweerd dreiging niet van het centrum der Nederlandse arbeidersbeweging, de hoofdstad Amsterdam, uitging, maar van de in veel opzichten anders of minder ontwikkelde Maasstad. Een en ander kan samenhangen met de omstandigheid dat de SDAP juist Rotterdam, evenals trouwens stad en land van Groningen, tot haar politieke bolwerken mocht rekenen, zoals de eerste verkiezingen bij algemeen mannenkiesrecht in juli 1918 bewezen hadden. Het behaalde stemmenpercentage dat in Rotterdam 44% beliep, was in Groningen met 34% ook ver boven het landelijk gemiddelde (Amsterdam stond op 27%). De eigenlijke revolutionair-socialistische groeperingen, de SDP van Wijnkoop en de efemere SP van Kolthek, die in de hoofdstad ruim de helft van het stemmen-aantal der SDAP behaalden, kwamen in Rotterdam slechts tot nauwelijks een tiende daarvan en in Groningen bereikten zij zelfs dat niet. Troelstra herinnert er aan dat kort voor de november-week te Groningen een gewestelijke vergadering plaats vond, waar voorbereidende maatregelen werden getroffen met het oog op de te verwachten gebeurtenissen. Blijkens een persverslag is deze bijeenkomst op zondag 27 oktober gehouden in gebouw De Toekomst aan de Coehoornsingel, en veertien dagen later, op zondag 10 november, voortgezet.³⁾ De besprekingen die zowel in openbare als in geheime zitting werden gevoerd, vorderden zoveel tijd dat men niet met de normale agenda gereed kwam. De vergadering van 10 november vond dus gelijktijdig plaats met de spoedbijeenkomsten te Rotterdam van die datum, waarover men bij Scheffer uitvoerig kan lezen. De secretaris van het landelijk partijbestuur, J.W. Matthijsen, heeft volgens Troelstra de Groningse vergadering bijgewoond en inderdaad ontbreekt zijn naam op de lijst van aanwezigen ter avondvergadering te Rotterdam (de notulen werden daar door Van Kuykhof gemaakt).⁴⁾ Ook de Groningse topman E. Ruge was op zijn eigen post en ontbrak op de bijeenkomst te Rotterdam, waar onder de namen van de 64 aanwezigen geen Groningers opvallen. J.H. Schaper was als lid van het partijbestuur en de kamerfractie aanwezig en woonde al geruime tijd niet meer in Groningen. Troelstra bericht dat de grote meerderheid op de gewestelijke Groningse vergadering revolutionair gestemd was "ondanks een enkel principieel-parlementair geluid". Er was sprake van maatregelen om ook zonder medewerking van de boeren de landbouw op gang te houden en er werd een commissie gevormd

die leiding zou geven bij de komende actie (zoals ook geschiedde op de middagvergadering van Rotterdamse besturen op diezelfde dag).

E. Rugge, gewezen kleermaker en broodbezorger, was als gewestelijk propagandist der partij na Schapers vertrek naar het Westen de toonaangevende figuur (gemeenteraadslid sinds 1901) en had sinds de verkiezingen van dit jaar ook in de Tweede Kamer zitting.⁵⁾ Hij behoorde zeker tot de meer doortastende elementen op dat ogenblik. Als verantwoordelijk redacteur van het gewestelijk Volksweekblad had hij een beschuldiging aan het adres van de burgemeester van Groningen opgenomen, als zou deze clandestien een flinke hoeveelheid aardappelen in zijn kelder hebben opgeslagen. Waarschijnlijk reeds op de partijvergadering van 10 november werd hij daarvoor door enige vooraanstaande partijgenoten ter verantwoording geroepen, nadat de burgemeester in de raadsvergadering van de vorige dag een ontkennende verklaring had afgelegd. Ook de raadsfractie van de SDAP vroeg Rugge, die zelf op 9 november niet in de raad aanwezig was, schriftelijk opheldering. Vooral zijn collega N.A. de Vries leek met Rugge's optreden niet gelukkig.

Intussen behoorde deze aardappelen-kwestie in de november-week slechts tot de incidenten van het tweede plan. Rugge woonde de beraadslagingen van de Kamer in de komende dagen wel bij en nam ook deel aan het fractie-beraad op de morgen van 12 november, voordat Troelstra 's middags zijn befaamde revolutie-rede afstak.⁷⁾ Matthijsen, intussen ook weer op zijn post, had op eigen gezag de rede van Troelstra op maandagavond te Rotterdam in het Verkooplokaal gehouden, als manifest laten drukken en verspreiden. Rugge droeg de actie te Groningen verder uit, ook nadat er op donderdag een zekere kentering was ingetreden door Troelstra's retireren bij interruptie in het Kamerdebat. Op de avond van de 14e november werd in de Harmonie te Groningen een grote demonstratieve vergadering van de moderne arbeidersbeweging gehouden, waarbij 1300 personen konden worden toegelaten hoewel de toeloop veel groter was.⁸⁾

Rugge was hier de enige woordvoerder, debat vond niet plaats. De inhoud van zijn rede is opmerkelijk, omdat hij niet alleen het te Rotterdam opgestelde program van eisen van SDAP en NVV onderstreept (staatspensioen op zestigjarige leeftijd, achturedag, levensmiddelenvoorziening gemeenschapszorg, socialisatie van bedrijven, vrouwenkiesrecht, enz.), maar ook nog voortborduurde op het revolutionaire stramien zonder de duidelijke bedoeling de zaak in kalmer banen terug te leiden, zoals Vliegen en Henri Polak de vorige avond reeds te Amsterdam hadden gedaan, maar ook zonder het thema van de vorming van arbeiders- en soldatenraden aan te snijden, zoals Troelstra in zijn Rotterdamse rede. Verwijzende naar de gebeurtenissen in Duitsland zei de spreker: "de tijd is gekomen om de regeeringstaak over te nemen van de heerschende klasse". "Als zelfs een keizer Wilhelm moest terugtreden, denkt men dan dat hier in Nederland een kabinet-Ruys de Beerenbrouck in staat zal zijn tegen den wassenden stroom der revolutie een dam op te werpen?" "De dragers van het burgerlijk regime moeten plaats maken voor de mannen van den nieuwen tijd. Deze moeten dus rekening houden met de mogelijkheid, dat zij het gezag moeten aanvaarden". "...de overgrote meerderheid van het volk voelt de mogelijkheid, meer de noodzakelijkheid, dat de moderne arbeidersbeweging de leiding neemt voor het invoeren van het nieuw regeersysteem..". Spreker wijst op de mobilisatie van de tegenkrachten die plaats vindt: "de partijen van orde worden opgeroepen tegen die der revolutie". Tegen een socialisatie van grond en productiemiddelen zal het kapitalisme zich krachtig verzetten. Maar de N.R.Ct. heeft het program van eisen der arbeidersbeweging positief beoordeeld en de rooms-katholieke kerk in ons land zal tonen evenzeer aanpassingsvermogen te bezitten als de paus dat heeft. Inmenging van de Entente-legers waarmee gedreigd wordt, zal volgens spreker afstuiten op de wil van de Franse en Engelse socialistische arbeiders. "De bourgeoisie

zal niet kunnen beletten, dat het arbeidende volk alle grenzen wegvaagt". "Wanneer de bestuurders onze eischen niet inwilligen, zal getracht worden hen van hunne plaatsen te verdringen", gaat de spreker voort in een blijkbaar ook concreet-plaatselijk bedoelde tirade. Ook de volkshuisvesting wordt als vraagstuk gememoreerd (als wethouder van openbare werken zou Rugge hieraan na 1924 zijn krachten gaan wijden).

Spreker eindigde met een rechtstreeks beroep op de vergaderde arbeiders, de vraag stellende of zij achter de leiding staan. Hij deelt mee dat de onafhankelijk georganiseerden op het punt staan zich met de modernen te verenigen. Ook de dienaren van het gezag in uniform, politiemannen en soldaten, evenals de ambtenaren, worden in zijn oproep betrokken. Geweldpleging, plundering, bloedvergieten veroordeelt hij ("wij zijn in geen geval revolutie-maniakken").

Met het zingen van Internationale en Socialistenmars werd de geestdriftige vergadering besloten. Men wachtte nu het tegen 16 en 17 november te Rotterdam belegde congres van de beweging af, waarnaar de rede van Rugge ook een verwijzing bevatte ("De manier waarop wij moeten strijden, zal nader moeten worden vastgesteld"), evenals Troelstra's Kamerrede van de 12e.

Wat betreft het contact met de "onafhankelijken", de in het syndicalistische NAS georganiseerde arbeiders, er was van de zijde der SDAP in deze dagen inderdaad een streven tot toenadering aanwezig, hetgeen duidelijk tot uitdrukking kwam in Troelstra's Rotterdamse rede evenals in die van A.W. Heykoop van dezelfde avond.⁹⁾ Op woensdag de 13e november besloot de NAS-leiding van haar kant stappen in deze richting te ondernemen en zo vond in de avond van donderdag op het NVV-kantoor te Amsterdam een gesprek plaats, waarbij voor de SDAP Vliegen en Matthijsen, voor het NVV Oudegeest en Fimmen, voor het NAS Kitsz en Lansink en als medelid van het Revolutionair-Socialistisch Comité Wijnkoop aanwezig waren.¹⁰⁾ Blijkt Rugge op dit punt dus volledig op de hoogte te zijn van de laatste ontwikkelingen (de bedoelde besprekingen leidden overigens niet tot resultaat, omdat de "modernen" geen samengaan wilden met de SDP, die met de syndicalisten in het Rev. Soc. Comité verbonden was), hij heeft zijn hoorders niet geïnformeerd over het verder op deze dag voorgevallene, hoewel het persbulletin over Troelstra's terugtocht in de Kamer hem voor de aanvang van de vergadering nog had bereikt.

De tegenbeweging was inmiddels te Groningen ook op gang gekomen, waarbij het initiatief evenals elders uitging van rooms-katholieke zijde. Nog dezelfde donderdagavond hield de r.k. werkliedenvereniging St. Joseph een betoging in twee zalen van het Concerthuis, die eveneens zeer goed was bezocht. Hoewel de sprekers zich ten dele voor het programma van hervormingen der sociaal-democraten uitspraken, was de teneur van de bijeenkomst voornamelijk ten gunste van orde en wettelijk gezag, voor steun aan de zittende rechtse regering en het stadsbestuur. Op deze vergadering werd wel in den brede over de inmiddels bekend geworden "draai" van Troelstra gesproken. De journalist Oltheten van Ons Noorden betoogde "dat er ten aanzien van dezen politicus reeds vaker dergelijke politieke draaien zijn geconstateerd". Een Comité van Orde was reeds, als elders, in oprichting. Weldra bleken de zeven ter plaatse bestaande kiesverenigingen te zijn toegetreten, nl. de drie vrijzinnige, de anti-revolutionaire, christelijk-historische, rooms-katholieke en de Economische Bond (de partij van Treub), dus de hele scala van het roze der vrijzinnig-democraten tot het zwart van de uitgesproken conservatieven. De volgende avond werd in de Harmonie van deze zijde een grote vergadering belegd, die tevens strekte tot versterking van de reeds bestaande burgerwacht (het ledental hiervan overschreed spoedig de 2000).

Tot de sprekers op deze vergadering die onder voorzitterschap stond van de vrijzinnige heer G.P. Bakker, behoorden wethouder Dr W.G. van den Berg, Ds C.W. Coolsma (secretaris van het Comité), ritmeester Van Hoytema als vertegenwoordiger van de minister van oorlog en burgemeester Mr Dr E. van Ketwich Verschuur. De toon lijkt opgewondener dan op de vorige avond, hoewel het "gevaar" minder acuut is geworden. Wethouder Van den Berg sprak over het bolsjewisme als gevaar voor West-Europa en zag de burgerwacht ook als instrument ter bescherming van werkwilligen bij mogelijke stakingen. Evenals later de burgemeester gewaagde hij van "terrorisme" in verband met de revolutionaire groepen. Ds Coolsma stelde voor om Troelstra eventueel in plaats van keizer Wilhelm aan Duitsland uit te leveren. Ritmeester Van Hoytema schetste hoe koningin Wilhelmina zich met prinses Juliana aan de hand te Den Haag aan het volk getoond had onder de uitroep: "Leve het vaderland!" Dit laatste moet dus hebben plaatsgegrepen reeds enige dagen voor de bekende manifestatie op het Malieveld van 18 november. Met het zingen van Wien Neerlandsch Bloed en Wilhelmus onderstreepte de volle vergadering haar intenties. Het Comité hield ook nog een speciale bijeenkomst voor rijks- en gemeentewerklieden.

Voor de afloop van de gebeurtenissen in deze "week der dupes", zoals de essayist P. Wiedijk (Saks) deze genoemd heeft¹²⁾, zijn ook de beraadslagingen op het congres te Rotterdam op 16 en 17 november, waar Troelstra aanvankelijk afwezig bleef, van belang. Met name het door de Groningse afgevaardigde L.H. Mansholt hier gesprokene is relevant. Niet Rugge, maar hij, zoon van de radicaal en landnationalisator D.R. Mansholt, vader van de vermaarde S.L. Mansholt van onze dagen, zelf vooraanstaand sociaal-democraat uit de provincie (Westpolder) en sinds 1916 Gedeputeerde¹³⁾, voerde het woord. Was hij de vertolker van het principieel-parlementaire geluid geweest op de conferentie te Groningen een week eerder? Een revolutie ware z.i. voor Nederland een ontzettende ramp geweest. Troelstra, die hij niet graag wilde aanvallen, was te zeer onder invloed gekomen van de Rotterdamse geest, waarbij spreker dus duidelijk op Heykoop c.s. doelde. Hij stelde voorts de vraag: "Hoe komt het, dat wij in Groningen een totaal verkeerden indruk gekregen hebben door verkeerde inlichtingen zoowel door een lid van het partijbestuur als door een lid van de Kamerfractie?"¹⁴⁾

Aangenomen dat het geïncrimineerde lid van het partijbestuur de secretaris Matthijsen en het Kamerlid de Groningse afgevaardigde Rugge is, dan is de keten der gebeurtenissen van de roerige week wat Groningen betreft gesloten. Troelstra, die het tegenspel dat Mansholt e.a. aan Rugge boden, blijkbaar onderschat¹⁵⁾, maakt er gewag van dat de Groningse kameraden van het platte land hun terugkerende afgevaardigde van dit congres de vraag stelden "Gaat het door?" Dit wijst er op dat de revolutionaire sentimenten behalve in de stad ook in de provincie zeer sterk waren. In het Oldambt deed het geloof aan een alle heil brengende revolutie reeds in de jaren '90 der vorige eeuw opgeld en waren Beerta en Finsterwolde vooral nog steeds bolwerken van anarchistische en revolutionair-socialistische stromingen. "Het volk van Groningen is een volk dat voelt voor vrijheid en recht", zei de burgemeester van Groningen ter vergadering van 15 november 1918. In de uiterst-linkse hoek heersten hieromtrent ongetwijfeld andere opvattingen dan in de kring der conservatief-liberale burgerij.

Opgemerkt dient te worden dat de november-gebeurtenissen geen afbreuk hebben gedaan aan de positie van de SDAP, althans wat haar numerieke aanhang betreft, met name in de centra Rotterdam en Groningen waarvan in de aanhef sprake was. Integendeel, de "revolutionaire" kopstukken Heykoop en A.B. de Zeeuw werden zelfs al in 1919 in het dagelijks bestuur van Rotterdam als